

मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८ चे
कलम ४ अन्वये ग्राम पंचायतीचे विभाजन
/ एकत्रीकरण किंवा त्रिशंकु भागासाठी
स्वतंत्र ग्रामपंचायतीची स्थापना
सर्व समावेशक सूचना

महाराष्ट्र शासन

ग्राम विकास व जलसंधारण विभाग,
शासन निर्णय क्र. व्हीपीएम २६०३/प्र.क्र. १५४४/पंरा-४ (२८)
मंत्रालय, मुंबई - ४०००१२ दिनांक १२ फेब्रुवारी २००४

शाचा : शासन परिषद्रक क्र. व्हीपीएम ११८९ क्र.नं. ३०१०/२२ दिनांक ५.२.५०

शासन निर्णय :-

ग्राम पंचायतीचे विभाजन करने स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करणे अथवा एकत्रीकरण अथवा त्रिशंकु भागाच्या तिकाणी स्वतंत्र ग्राम पंचायती स्थापन करण्याच्या कार्यपद्धतीबाबद शासनाने दि. ५.२.१९ स्था परिषद्रकान्वये सूचना दिलेल्या आहेत. तथापि, सदर परिषद्रकान्वये निश्चित केलेल निकष हे दोन वर्षपूर्वीचे असल्याने, सध्याचा परिस्थितीत सदर निकषामध्ये बदल करणे अवश्यक आहे. यादाबाबताचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता. तसेच ग्रामपंचायतीच्या प्रशासकीय, आर्थिक य वैधानिक बाबीच्या संदर्भात शासनाने १९९६ मध्ये नेमलेल्या गणगणी समितीने ग्रामपंचायत स्थापनेबाबताच्या निकषात बदल करण्याबाबत शिफारस केली होती. यासद गणगणी समितीने केलेल्या शिफारसीच्या पार्श्वभूमीवर स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन वरण्याबाबताच्या निकष य अटीमध्ये पुढारण करण्याचा प्रस्ताव शासनाच्या विचाराधीन होता.

२. आता याप्रकरणी शासनाने स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करण्याकर्त्तेत सालीत निकष य अटी निश्चित करण्याचा निर्णय घेतला आहे.

३) महसूली गाव :- ग्रामपंचायतीचे विभाजन /एकत्रीकरण /त्रिशंकु भागासाठी स्वतंत्र ग्राम पंचायत स्थापन करताना, शासन स्तंगवर केलेल 'महसूली गाव' या घटकाचा विचार करण्यात येते. ज्यातिकाणी स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करण्याची आहे, ते क्षेत्र महाराष्ट्र जमिन महसूल अधिनियम १९६६ च्या कलम ४ (१) नुसार

स्वतंत्र महसूली गाव म्हणून जाहीर इतालेले अन्हते पाहिजे. महसूल विभागाने स्वतंत्र महसूली गाव म्हणून जाहीर न केलेल्या क्षेत्रासाठी स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करता येणार नाही.

ब) लोकसंख्या :- ज्या महसूली गावी, स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करावयाची असेल, त्या गावांची लोकसंख्या कमीत कर्मी दोन हजार असणे आवश्यक आहे. केवळ अपवादात्मक प्रकरणात (उदा. आदिवासी व तांडा या भागांसाठी किंवा दोन गावांत जर तीन किमी. पेक्षा जास्त अंतर असेल) तर त्या भागाकर्ता किमान लोकसंख्या एक हजार असणे आवश्यक आहे. पाठबंधारे प्रकल्पामुळे प्रकल्प विस्थापितांच्या पुनर्वसनासाठी जी नवीन गावटाण बसविता येतात. अशा ठिकाणी, स्वतंत्र ग्राम पंचायत स्थापन करण्याकरित प्रस्तावित ग्राम पंचायतीचे किमान लोकसंख्या एक हजार असणे आवश्यक आहे.

क) आर्थिक परिस्थिती :- नव्याने स्थापन करण्यात येणारी ग्रामपंचायत आर्थिकदृष्ट्या सक्षम असणे आवश्यक आहे. फृणजेच तिचे दरडोई वार्षिक कररुपी उत्पन्न किमान रु. ३०/- असणे आवश्यक आहे. डॉगिराळ च आदिवासी भागासाठी दरडोई कररुपी वार्षिक उत्पन्न किमान रु. २५/- असणे आवश्यक आहे. पाठबंधारे प्रकल्पामुळे प्रकल्प विस्थापितांच्या पुनर्वसनासाठी जी नवीन गावटाणे बसविण्यात येतात, अशा ठिकाणी स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करण्याकरीता प्रस्तावित ग्राम पंचायतीचे दरडोई कररुपी वार्षिक उत्पन्न रु. २०/- असणे आवश्यक आहे.

इ) स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करण्याची मागणी :- विभागीय आयुक्त किंवा जिल्हा परिषिद यांनी स्वतःदून स्वतंत्र ग्रामपंचायतीचे प्रस्ताव दर्ह नयेत. गावातील रहिणारी किंवा ग्रामपंचायत यांनी तशी भागणी केली तरच त्वावर विचार करावा स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करण्याचे प्रस्ताव कोणत्याही स्तरावर क्षेत्रिय अधिका-यांनी प्रलंबित देवू नयेत. सदर प्रस्तावावर त्वरीत कायद्यावाही दरून अंतिम निर्णयासाठी शासनाकडे सादर करावे. प्रस्ताव निकषात बसत नसल्यास, त्याप्रकरणी त्वरीत निर्णय घेऊन क्षेत्रिय अधिका-यांनी संबंधिताना त्याबाबत कळविणे आवश्यक आहे. यास्तव, संबंधित क्षेत्रिय अधिका-यांनी, याबाबत देव्योदेव्यी आडावा घेऊन ग्राम पंचायत विभाजनाचे प्रस्ताव कोणत्याही स्तरावर प्रलंबित राहणार नाही याची दक्षता व्यावी.

इ) स्थायी समिती आणि संबंधित ग्राम पंचायतीशी विचार विनिमय :- घटुतांश प्रस्ताव कारण नसताना ग्राम पंचायत स्तरावर तसेच जिल्हा परिषिद स्तरावर (स्थायी समिती) संबंधित ग्रामपंचायत तसेच संबंधित जिल्हा परिषिदच्या स्थायी समितीच्या ठाव संभव करण्याच्या कारणास्तव प्रलंबित असनाह. ग्रामस्थांनी मागणी केल्यावर

ग्रामपंचायतीने स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करण्याच्या प्रस्तावावर त्वरित ठराव करणे आवश्यक आहे. तसेच असे प्रस्ताव जिल्हा परिषदेच्या स्थायी समितीकडे प्राप्त झाल्यावर स्थायी समितीने याबाबत त्वरित ठराव करणे आवश्यक आहे. एखादया ग्रामपंचायतीच्या टिकाणी ग्रामपंचायत अस्तित्वात नसल्यास त्यावेळी त्या ग्रामपंचायतीच्या प्रशासकाने केलेला ठराव ग्राहय धरण्यात येईल. तसेच एखादया जिल्हा परिषदेच्या टिकाणी स्थायी समिती अस्तित्वात नसल्यास, त्यावेळी प्रशासकाने केलेला ठराव ग्राहय धरण्यात येईल.

इ) ग्रामस्थांची मागणी :- ग्रामस्थांनी मागणी केल्यानंतर ग्रामपंचायतीनी ठराव करण्यापूर्वी खालील सूचनांचे पातन करणे आवश्यक आहे.

- (१) ग्राम पंचायतीचे विभाजन / एकत्रीकरण करीत असताना याबाबत संबंधित गावामधील गावक-यांना त्यांची बाजू मांडण्याची पुरेशी संधी देण्यात आली पाहिजे.
- (२) ज्या ग्रामपंचायतीचे विभाजन / एकत्रिकरण करावयचे आहे. त्या ग्रामपंचायतीमधील सर्व गावांच्या चावडीवर, ग्रामपंचायतीमध्ये अथवा संबंधित प्रभागामधील प्रमुख टिकाणी तशी लेखी सूचना लावण्या आली पाहिजे.
- (३) त्याचबरोबर प्रस्तावित ग्राम पंचायत विभाजन / एकत्रिकरण याबाबतची जाहिर सूचना उपरोक्त टिकाणी ढोल वाजवून वा अन्यप्रकारे देण्यात आली आहे. ग्रामपंचायतीने ग्रामस्थांच्या प्राप्त झालेल्या हरकती व सूचना लक्षात घेऊन, सुस्पष्ट ठराव करणे आवश्यक आहे.

च) दोन वर्षांचा कालावधी - ग्रामपंचायतीची निवडणूक होउन, ग्रामपंचायत अस्तित्वात आल्यापासून दोन वर्षांचा कालावधीपर्यंत ग्रामपंचायतीचे विभाजन / एकत्रिकरण करू न्यो.

छ) विशंकू गावे - राज्यातील वाही गावांचा किंवा भागांचा समावेश नगर परिषद किंवा ग्रामपंचायतीच्या हहीत नसून त्यामुळे तेथील जनतेला नगर परिषद

किंवा ग्रामपंचायत निवडणूकामध्ये भाग घेता येत नाही. आणि स्थानिक नागरी सुविधांपासून यंचित रहावे लागते. म्हणून अशी गावे किंवा भाग त्रिशंकु अवस्थेत न ठेवता नजीकच्या नगरपरिषद /ग्रामपंचायतीमध्ये समायिष्ट करण्याचे प्रस्ताव विभागीय आयुक्त यांनी शासनास त्वारित सादर करावे. किंवा त्वारिकाणी स्वतंत्र ग्रामपंचायत स्थापन करण्याचे प्रस्ताव शासनास त्वारित सादर करावे. असे प्रस्ताव कोणत्याही स्तरावर प्रलंबित ठेवण्यान येऊ नये. याबाबत विभागीय आयुक्तांनी बेळोवेळी आढावा घेऊन , आपल्या विभागामध्ये त्रिशंकु क्षेत्र राहणार नाही याची दक्षता घ्यावी.

ज) मुख्य ठिकाण - मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम १९५८ च्या कलम ८ (४) अन्वये जे महसूली गाव स्वतंत्र गाव म्हणून जाहिर झालेले असेल , तेच गाव त्वा ठिकाणचे मुख्य ठिकाण म्हणून दर्शविले जाईल.

झ) ग्राम पंचायत विभाजनाचे प्रस्ताव :- ग्रामपंचायत विभाजनाचे प्रस्ताव शासनास सादर करताना ग्रामपंचायतीचा ठराव व स्थायी समिती जिल्हा परिषदेच; ठरावासह मुख्य कार्यकारी अधिकारी , जिल्हा परिषद यांची स्पष्ट शिफारस द विभागीय आयुक्तांची स्पष्ट शिफारस समायिष्ट करूनच प्रस्ताव विभागीय आयुक्तांनी शासनास यिहीत प्रपत्रात व सर्व कागद इतरांसह सादर करावे. ग्राम पंचायत निवडणुकांनी प्रक्रिया सुरु झाल्यावर तसेच आचारसंहिता लागू असल्यास ग्राम पंचायतीचे विभाजन / स्वतंत्र ग्राम पंचायत स्थापन करता येत नाही. ही घाब ध्यानात येऊन , प्रस्ताव शासनाकडे आचारसंहिता लागू होण्यापूर्वीच सादर करण्याची दक्षता घ्यावी. ग्राम पंचायत निवडणूकीची प्रक्रिया सुरु झाल्यावर, विभागीय आयुक्तांनी विभाजनाचे प्रस्ताव शासनाकडे सादर वरू नयेत.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आवेशानुसार व नावाने,

०५ जून २०१८
(कुदा गोसावी)

उप सचिव , महाराष्ट्र शासन

प्रां.

- १) विभागीय आयुक्त (सर्व)
- २) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- ३) जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी (सर्व)
- ४) निवड नस्ती - का.क्र. पंरा-४ (२२)